

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο /videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33750 & [doi:heal.uoi.13466](https://doi.org/10.13466/heal.uoi.13466)

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Π4: Από το φόβο στη γονιμότητα: Συζήτηση¹

EN Session P4: FROM FEAR TO FERTILITY: Discussion²

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Βασίλης Κουλούρας, Βασίλης Κούτρας

Ομιλίες³

- Τσουριδίδη Ο., Ντοβόρη Σ., Μπαρμπούνη Α., Μεράκου Κ. *Παράγοντες που σχετίζονται με το άγχος θανάτου σε εξυπηρετούμενους σε νοσοκομεία του ΕΣΥ.* [YouTube=m0b7MbyB6CM](https://www.youtube.com/watch?v=m0b7MbyB6CM) 11:51
- Κούτρας Β. *Ο φόβος του θανάτου: ο ένας από τους δύο μεγάλους φόβους του ανθρώπου.* [YouTube=MHArhTIIISX0](https://www.youtube.com/watch?v=MHArhTIIISX0) 18:32
- Θεολόγου Κ. *Πώς πρέπει να ζούμε: η νοσηματοδότηση του φόβου του θανάτου ως οίστρου της ζωής.* [YouTube=ocBmZOGtlq0](https://www.youtube.com/watch?v=ocBmZOGtlq0) 12:27
- Δρόσος Δ. *Unwertes Leben: Η αυτοκτονία στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και εξόντωσης.* [YouTube=MPIGE38377E](https://www.youtube.com/watch?v=MPIGE38377E) 20:48
- Ζάρρα Ι. *Από το φόβο στην ευθυμία και στη γονιμότητα. Ο θάνατος και η αναγέννηση στην καλλιτεχνική δημιουργία: η περίπτωση του Pablo Picasso.* [YouTube=tepraqwQOv4](https://www.youtube.com/watch?v=tepraqwQOv4) 13:46

Κουλούρας Β, Κούτρας Β, Γεωργαντά Ε, Δρόσος Δ, Μαγγίνη Γκ, Πρωτοπαπαδάκης Ε, Ράντης Κ, Στεφόπουλος Ι. *Από το φόβο στη γονιμότητα: Συζήτηση:* [YouTube=gZXiLHQ8u-M](https://www.youtube.com/watch?v=gZXiLHQ8u-M) 15:41.

Περίληψη

Στρατόπεδα συγκέντρωσης = κρατούντες και κρατούμενοι, βασανιστές και βασανιζόμενοι, εξουσιαστές και εξουσιαζόμενοι = ευθανασία και αυτοκτονία: υπάρχει συμμετρία; — Στην ευθανασία παίρνεις ο ίδιος απόφαση να τερματίσεις τον βίο σου. Εκεί αποφάσιζαν άλλοι αυτό που, κατ' ευφημισμόν, ονόμασαν ευθανασία. Η στρατηγική ήταν να σου αφαιρέσουν κάθε έννοια ορθολογικότητας, δεν βρίσκεις νόημα να

¹ 28-4-2017 13:00-14:30 **Συνεδρία: Π4 Από το φόβο στη γονιμότητα. Συζήτηση:** [YouTube=gZXiLHQ8u-M](https://www.youtube.com/watch?v=gZXiLHQ8u-M) 15:41. **Άρθρο:** υποβολή 27-9-2022· αποδοχή 12-10-2023· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι.

Πρόσβαση **συνδέσμων** 10-10-2023. Αν δεν λειτουργούν: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελ. 21: υποσημ. 6.

Πώς να **αναφέρετε** αυτό το άρθρο: Κουλούρας Β, Κούτρας Β, Γεωργαντά Ε, Δρόσος Δ, Μαγγίνη Γκ, Πρωτοπαπαδάκης Ε, Ράντης Κ, Στεφόπουλος Ι. «Συνεδρία Π4: Από το φόβο στη γονιμότητα: Συζήτηση». Στο: «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς, 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Π46: σς 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33750> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13466>.

² Summary in page 2. If any **link** does not work: > Top of page > PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

³ **Άρθρα** ομιλητών: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π4 > 1-5, όπου και σύντομο **βιογραφικό** τους.

ζεις και αυτοκτονείς. Στους θαλάμους αερίων δεν γινόταν ευθανασία [αλλά **δυσθανασία**]. Επιβίωσαν όσοι μπόρεσαν να βρουν νόημα να κρατηθούν. Υπήρχε και "τεράστια γκρίζα ζώνη": Δεν ήταν όμοιοι οι κρατούμενοι, ούτε αλληλέγγυοι, σκληρός ανταγωνισμός επιβίωσης, ο πατέρας δεν δίνει στο παιδί να φάει, κάποιοι είχαν αρμοδιότητες, μετακυλιόταν η καταπίεση. Συνθήκη μεγάλης μοναξιάς και ακοινωνησίας· η απόφαση να τερματίσεις τη ζωή σου είναι πάρα πολύ κοντά. Στην ειρήνη ο θάνατος έκτακτο συμβάν, σε στρατόπεδο εξόντωσης τακτικό.

Σε περίπτωση πολέμων μειώνονται οι αυτοκτονίες και οι ασθένειες. — Έχει να κάνει με τη νοσηματοδότηση. Όταν κάποιος βρίσκει νόημα μέσα από ένα πατριωτικό αίσθημα, κάνει φοβερές θυσίες και πραγματικά μειώνονται οι αυτοκτονίες. «Συγγνώμη, εσύ πήγες στη Γυάρο, και τώρα που θα πας φαντάρος το βρίσκεις βουνό;» «Εκείνο το έκανα οικειοθελώς. Ήξερα τι έκανα και δέχθηκα τις συνέπειες. Φαντάρος, δεν βρίσκω κανένα νόημα. Τρομερή καταπίεση».

Δεν συμφωνώ ότι στους πολέμους μειώνονται οι αυτοκτονίες. Σε όλες αυτές τις καταστάσεις υπάρχει μετατραυματικό στρες. Κάθε φορά που το θυμάμαι το ξαναζώ. Να πέσεις σε κατάθλιψη πολύ λογικό. Στη συντριπτική πλειονότητα υπάρχει κατάθλιψη. Ο καταθλιπτικός δεν έχει την ευθύνη του εαυτού του, υπόκειται σε υποχρεωτική νοσηλεία. Όταν αυτοκτονεί, δεν πιστεύει ότι υπάρχει ελπίδα, είναι ξεκάθαρο στο μυαλό του ότι αυτή είναι η λύση. Οι φιλόσοφοι προβληματίζονται αν η απόφαση είναι ηθική, ενώ δεν είναι συνειδητή...

Έχω βασική ένσταση στο "όποιος έχει κατάθλιψη δεν έχει ευθύνη για τον εαυτό του και για τους γύρω του". — Όταν έχεις ιδέες αυτοκαταστροφής, νομικά δεν έχεις ευθύνη για τη ζωή σου. — Επομένως, δε μπορεί να έχεις δικαίωμα στην ευθανασία, αν θεωρείς ότι η ζωή σου έχει γίνει ανυπόφορη; — Ο φυλακισμένος που κάνει απεργία πείνας, δεν σημαίνει ότι σε όλες τις φάσεις της απεργίας δεν αποφασίζει ο ίδιος για τον εαυτό του. — Πότε ακριβώς και ποιος θα αποφασίσει αν κάποιος έχει συνείδηση; — Πολύ επικίνδυνο να ανάγουμε όλες τις περιπτώσεις στην ψυχοπαθολογία. Υπήρξαν άνθρωποι που διαχώρισαν τις υποθετικές προσταγές από τη κατηγορική προσταγή (του Κάντ), και πήραν συνειδητά την απόφαση να πεθάνουν διότι η ζωή τους δεν είχε καμία αξία. — Ακόμα και όπου υπάρχουν γονιδιακοί παράγοντες, κυρίως οι περιβαλλοντικοί οδηγούν στην ψυχοπαθολογία. Αν εγώ είμαι σε ένα συνεχές στρες, και δη ακραίο, η πιθανότητα να κάνω κατάθλιψη είναι πάρα πολύ μεγάλη. Όταν, καταθλιπτικός, αυτοκτονώ, η απόφαση δεν είναι απόλυτα συνειδητή. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν μη καταθλιπτικοί που αυτοκτονούν γιατί απόλυτα συνειδητά θέλουν ν' αποχωρήσουν από τη ζωή. — Στη λογική η αυτοκτονία είναι δυσπρόσιτη ή ακατανόητη. Συνεπώς, άλλες παράμετροι έχουν παρεισφρήσει, όχι η λογική.

Δεν πρόκειται να βγάλουμε άκρη σε φιλοσοφικά ερωτήματα αιώνων ή χιλιετιών. Έχουμε όμως ένα βήμα να το κουβεντιάσουμε για να ωριμάσουμε ως κοινωνία, και να βρούμε ένα δρόμο.

Λέξεις-κλειδιά: *φόβος θανάτου, στρατόπεδο εξόντωσης, ευθανασία, δυσθανασία, αυτοκτονία, νόημα ζωής, κατάθλιψη, συνειδητή απόφαση, ευθύνη εαυτού.*

Session P4: From fear to fertility: Discussion.⁴

Koulouras V, Koutras V, Drosos D, Georganda E, Maggini G, Protopapadakis E, Rantis K, Stefanopoulos I.

Summary

Extermination camps: custodians and detained, torturers and tortured, rulers and ruled: euthanasia and suicide: is there symmetry? — In euthanasia you make the decision yourself to end your life. There, others decided what, euphemistically, they called it euthanasia. The strategy was to take away all sense of

⁴ Cite this article: Koulouras V, Koutras V, Drosos D, Georganda E, Maggini G, Protopapadakis E, Rantis K, Stefanopoulos I. «Session P4: From fear to fertility: Discussion». In: «When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium, University of Ioannina, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper P46: ps 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33750> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13466>.

rationality from you, you find no meaning in living, and you kill yourself. In the gas chambers it was not happening euthanasia [but dysthanassía]. Those who could find meaning in holding on survived. There was also a "huge gray zone": The prisoners were not the same, nor were they united, fierce competition for survival, the father does not give the child to eat, some had assumed responsibilities, the oppression was transferred. Condition of great loneliness and lack of communication; the decision to end your life is very close. In peace, death is the exception, in an extermination camp the norm.

In wars, suicides and diseases decrease. — It has to do with giving meaning. When someone finds meaning through a sense of patriotism, they make great sacrifices and suicides decrease. "I'm sorry, you were tortured in Gyaros camp, and now that you're going to be a soldier, do you find it a mountain?" "I did that voluntarily. I knew what I did, and I accepted the consequences. A soldier? I don't see any point. Terrible oppression."

I don't agree that wars reduce suicides. In all these situations there is post-traumatic stress. Every time I remember it I relive it. Becoming a depressed makes sense. In the vast majority there is depression. The depressed person has no responsibility for himself, s/he is subject to compulsory hospitalization. When he kills himself, he doesn't believe there is hope, it's clear in his mind that this is the solution. Philosophers wonder if the decision is moral, while it is not conscious!...

I have a basic objection to "those who are depressed have no responsibility for themselves and those around them". — When you have self-destructive thoughts, you are legally not responsible for your life. — Therefore, you cannot have the right to euthanasia, if you consider that your life has become unbearable? — The prisoner who goes on a hunger strike does not mean that in all phases of the strike he does not decide for himself. — When exactly and who will decide if someone has consciousness? — It is very dangerous to reduce all cases to psychopathology. There have been people who discriminated the hypothetical imperative from the (Kant's) categorical imperative and made a conscious decision to die because their life had no value. — Even where there are genetic factors, mainly environmental factors lead to psychopathology. If I am under constant stress, especially extreme stress, the possibility of depression is very high. When depressed and I kill myself, the decision is not entirely conscious. This does not mean that there are no non-depressed people who kill themselves because they completely consciously want to leave life. — In logic, suicide is inaccessible or incomprehensible. Therefore, other parameters have intervened, not logic.

We are not going to solve philosophical questions of centuries or millennia. But we have a step to discuss it in order to mature as a society and find a way.

Keywords: *fear of death, extermination camp, euthanasia, suicide, meaning of life, depression, conscious decision, responsibility of self, dysthanasia.*

Αποηχογραφημένη Συζήτηση ⁵

Γκόλφω Μαγγίνη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Φιλοσοφίας, Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Συντονίστρια του Συμποσίου: Πώς θα μπορούσατε να συσχετίσετε τα όσα μας είπατε για την αυτοκτονία εντός των στρατοπέδων συγκέντρωσης με τις τεχνικές ευθανασίας που δοκιμάζονταν επί των κρατουμένων; Υπάρχει ένας συσχετισμός που εσείς ο ίδιος έχετε επεξεργαστεί ή είναι άσχετο; Δηλαδή, υπάρχουν οι κρατούμενοι από τη μια μεριά και οι βασανιστές από την άλλη. Εξουσιαστές και εξουσιαζόμενοι. Από μεριάς εξουσιαστών έχετε τεχνικές ευθανασίας και από μεριάς εξουσιαζόμενων έχετε τεχνικές αυτοκτονίας. Υπάρχει συμμετρία σε αυτά τα δύο;

Διονύσης Γ. Δρόσος, Καθηγητής Ηθικής Φιλοσοφίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων: Κατ' ευφημισμόν ευθανασία. Στην ευθανασία παίρνεις απόφαση ο ίδιος / η ίδια ότι θέλεις να τερματίσεις τον βίο σου. Εκεί αποφασίζουν κάποιοι άλλοι και το ονόμασαν κατ' ευφημισμόν ευθανασία. Δεν βρίσκω άμεση συσχέτιση. Απλώς, αν θέλετε και παίζοντας και λίγο με τις λέξεις, είναι σαν να έπεισαν κάποιους ανθρώπους ότι πραγματικά η ζωή τους δεν αξίζει. Έτσι, όχι ότι το σχέδιο ήταν ακριβώς όπως το περιγράψω αυτή τη στιγμή, αλλά είχε και αυτό το μη ηθελημένο αποτέλεσμα, γιατί

⁵ Αποηχογράφηση: Άρτεμις Δάλλα. Επιμέλεια, περίληψη, summary, υποσημειώσεις: Γιάνης Δημολιάτης.

όλη η στρατηγική ήταν πραγματικά να τους αφαιρέσουν *κάθε* έννοια ορθολογικότητας στο τι κάνουν. Τους έβαζαν να κάνουν παράλογα πράγματα. Ήταν παράλογο όλο το σχήμα, ήταν τρελό όλο το πράγμα. Το πώς ντύνονταν, το πώς κουρευόνταν... , δεν έβρισκες νόημα σε αυτό το πράγμα. Όταν αυτό γίνεται η καθημερινότητά σου, όταν ζεις με τον επικείμενο θάνατο ανά πάσα στιγμή, με μία φυλάκιση η οποία *δεν ξέρεις πότε τελειώνει*, αυτό είναι πολύ βασικό και έχει διαφορά με τους φυλακισμένους. Οι φυλακισμένοι εκτίουν μία ποινή, η οποία λήγει *κάποτε*. Εκεί το διάστημα της τιμωρίας είναι άγνωστο, άρα η ποινή επεκτείνεται επ' άπειρον. Η έννοια του χρόνου χάνεται. Εκεί πλέον πολλοί άνθρωποι λυγίζουν και δεν βρίσκουν *νόημα* στο να συνεχίσουν να ζουν και τότε πραγματοποιούν ευθανασία, ενώ δεν ήταν ευθανασία το ότι τους "γκάζωναν". Στην περίπτωση αυτή όμως είναι σα να κάνουν ευθανασία, ακριβώς επειδή έχει αφαιρεθεί το νόημα της ζωής. Και αυτοί οι οποίοι επιβίωσαν, επιβίωσαν διότι *μόδεσαν να βρουν κάτι να κρατηθούν*. Μία στοιχειώδη κοινωνικότητα, ένα στοιχειώδες κοινωνείν, που είπε εδώ ο κ. Θεολόγος, και έτσι μόδεσαν να κρατηθούν. Πάλι η αγάπη είναι στη μέση, γιατί δεν πρέπει να το δούμε μόνο καταπιεστές-καταπιεζόμενοι. Υπάρχει αυτό το οποίο λέει ο Πρίμο Λέβι «τεράστια γκριζα ζώνη». *Δεν είναι όμοιοι* οι φυλακισμένοι, ούτε είναι αλληλέγγυοι μεταξύ τους. Δεν είναι καθόλου αυτονόητο. Υπάρχει *σκληρός* ανταγωνισμός επιβίωσης. Περιγράφονται σκληρές σκηνές από τον Έλι Βίτσελ, όπου ο πατέρας δεν δίνει στο παιδί να φάει. Ο ενδιάμεσος χώρος του γκριζου είναι οι άνθρωποι, οι οποίοι μέσα από την ιεράρχηση, γιατί κανείς δεν ήταν εντελώς ίσος με τον άλλον, είχαν αναλάβει κάποιες αρμοδιότητες, κάποια αξιώματα, είτε ήταν Ζοντερκομάντο, ήταν επιστάτες, όπου μετακυλιόταν η καταπίεση. Ένα πράγμα πιο αναπτυγμένο από αυτό που βλέπουμε στο στρατό, όπου ο παλαιότερος έχει κάποιο πάνω χέρι σε σχέση με τον νεότερο κ.λπ. Ποτέ δεν είναι εντελώς ίσοι οι καταπιεζόμενοι, άρα υπάρχει μία συνθήκη μεγάλης μοναξιάς και ακοινωνησίας. Εάν αυτό το πράγμα κυριαρχήσει, η απόφαση να τερματίσεις τη ζωή σου είναι *πάρα* πολύ κοντά.

Γκ. Μαγγίνη: Αυτό που θα ήθελα να παρατηρήσω, είναι ότι για όλους εμάς σε συνθήκες ειρήνης και συνθήκες κανονικότητας ο θάνατος είναι ένα έκτακτο γεγονός, ενώ σε ένα τέτοιο χώρο, σε ένα στρατοπεδικό χώρο ο θάνατος δεν είναι έκτακτο γεγονός. Ο θάνατος είναι εκεί. Κατά κάποιο τρόπο κάθε στιγμή που ζεις είναι έκτακτο σε σχέση με το ότι θα σε πάρει ο άλλος για να σε «καθαρίσει». Αυτή η αντιστροφή είναι που έχει μεγάλο ενδιαφέρον.

Δ. Δρόσος: Αυτό είναι πολύ ενδιαφέρον και αυτό είναι που επιβεβαιώνεται όλες τις ώρες, ότι βιώνουν ακόμη και μετά την απελευθέρωσή τους *ως το πραγματικό*. Λένε ότι αυτό που ζούμε έξω είναι όνειρο. Η αυταπάτη που ζούμε όλοι μας. Η πραγματικότητα είναι αυτό. Ο επικείμενος θάνατος ανά πάσα στιγμή. Μία κατάσταση εφιαλτική όπου ανά πάσα στιγμή δεν ξέρεις πια αν πεθαίνεις. Είναι banalization του θανάτου. Είναι πλέον ο ίδιος ο θάνατος κάτι κοινότυπο.

Ιωάννης Στεφόπουλος, Τεχνικός Επικοινωνιών, Ασφαλιστικός Σύμβουλος:⁶ Μιας και η κυρία αναφέρθηκε στον πόλεμο και όχι μόνο στα στρατόπεδα, έχουμε πολλά στοιχεία που το δείχνουν, σε περίπτωση πολέμων μειώνονται δραματικά οι αυτοκτονίες και οι ασθένειες και οι ψυχικές ασθένειες. *Δραματικά* μειώνονται αυτά τα πράγματα.

Δ. Δρόσος: Πάλι έχει να κάνει με τη νοσηματοδότηση. Όταν ο άλλος βρίσκει νόημα σε αυτό που κάνει, μέσα από ένα πατριωτικό αίσθημα, δέχεται να κάνει φοβερές θυσίες και πραγματικά μειώνονται οι αυτοκτονίες. Δεν είναι, λοιπόν, θέμα καλοπέρασης ή κακοπέρασης απλώς. Είναι ένα θέμα στο τι νόημα δίνεις στα δεινά σου, στη ζωή σου τελικά. Έχω ένα παράδειγμα ενός ανθρώπου, ο οποίος πέρασε φρικτά στην εποχή της δικτατορίας και όταν μετά ήρθε η μεταπολίτευση και ήρθε η ώρα του να πάει στρατιώτης, το θεωρούσε φοβερό βουνό και η απορία ήταν «*Συγνώμη, εσύ πήγες στη Γυάρο, πέρασες αυτό, και τώρα θα πας φαντάρος και τρέχει τίποτα;*» Λέει «*Όχι, εκείνο το έκανα οικειοθελώς. Ήξερα τι έκανα και δέχθηκα τις συνέπειες. Στο να πάω φαντάρος δεν βρίσκω κανένα νόημα. Είναι τρομερή καταπίεση*». Δηλαδή, είναι πολύ σχετικό το πράγμα.

Βασίλης Κούτρας, Καθηγητής Αγωγής Υγείας, Παιδαγωγικό Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Επιστημονικά υπεύθυνος του Κέντρου Πρόληψης Εξαρτήσεων & Προαγωγής Ψυχοκοινωνικής Υγείας Νομού Ιωαννίνων "Σχεδία": Θέλω να συμμετάσχω στη συζήτηση. Από όλη την εισήγησή σου που άκουσα, Διονύση, είναι σα να μη λαμβάνεται καθόλου υπόψη ότι υπάρχει *καταρχάς ψυχοπαθολογία*. Στον γενικό πληθυσμό οι περισσότερες αυτοκτονίες δε συμβαίνουν γιατί απλώς αυτοί οι άνθρωποι κάποια στιγμή πήραν μία συνειδητή απόφαση να φύγουν απ' τη ζωή. Στη *συντριπτική* πλειονότητα υπάρχει *κατάθλιψη*. Και τουλάχιστον από ψυχιατρική πλευρά και από τη νομική πλευρά ένας άνθρωπος με *κατάθλιψη* δεν έχει την ευθύνη του εαυτού του, γι' αυτό και είναι υποχρεωμένος να δεχθεί υποχρεωτική νοσηλεία. Όταν ένας άνθρωπος έχει *κατάθλιψη*, όταν φτάνει να αυτοκτονήσει, δεν είναι γιατί απλώς είπε "δεν μ' αρέσει η ζωή". Είναι γιατί εκείνη τη στιγμή δεν έχει καμία ελπίδα να αλλάξει αυτό το δυσάρεστο συναίσθημα, δεν πιστεύει ότι υπάρχει καμιά ελπίδα, δεν ζητάει βοήθεια για ν' αλλάξει. Δεν είναι ότι ζητάω βοήθεια και ζητάω θεραπεία. Δε ζητάω θεραπεία γιατί δεν πιστεύω ότι μπορώ να βρω λύση και δεν είναι εγωιστικό που πιστεύουν οι περισσότεροι ότι "εγώ βαρέθηκα ή δεν αντέχω αυτό τον κόσμο και θέλω ν'

⁶ Στεφόπουλος Ι. «*Καλά κι ωραία, ήλθα! Πώς φεύγω;*» Αναρτημένη ανακοίνωση όλες τις μέρες του Συμποσίου. Άρθρο στα Πρακτικά: βλ. κορυφή πρώτης σελίδας: ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π6 > 5.

αυτοκτονήσω". Είναι πολύ πιο εύκολο να το κάνω όταν θεωρώ ότι δεν διαλύω μόνο τη δική μου ζωή, διαλύω τη ζωή των ανθρώπων που εγώ αγαπάω. Άρα, λοιπόν, ξέρω ότι θα στενοχωρηθείτε που θ' αυτοκτονήσω και παρ' όλ' αυτά, όμως, εγώ είμαι υποχρεωμένος να το κάνω, γιατί έτσι θα σας απαλλάξω από τη δυσκολία την οποία συναντώ στη ζωή μου. Και μάλιστα όταν οι άνθρωποι φτάνουν στο επίπεδο ν' αποφασίσουν ν' αυτοκτονήσουν, επειδή είναι πολύ πια ξεκάθαρο στο μυαλό τους ότι είναι η καλύτερη λύση η οποία βολεύει όλους, μπαίνουν και σε μία πολύ συγκεκριμένη διαδικασία για να μπορούν και να το πετύχουν. Το πρώτο πράγμα είναι, εμφανίζονται τουλάχιστον εξωτερικά είναι σαν να είναι σε μία κατάσταση στην οποία δεν υποφέρουν. Οι συγγενείς θεωρούν ότι υπάρχει μία βελτίωση. Αυτό είναι και μία στρατηγική έτσι ώστε να μειώσω την επίβλεψη. Αλλά δεν είναι μόνο αυτό. Μπαίνουν και σε στρατηγικές, αποχαιρέτάνε τους ανθρώπους τους οποίους με κάποιο τρόπο μπαίνω σε μία διαδικασία για να αποχαιρέτησω τους ανθρώπους, τους δικούς μου ανθρώπους. Μπορεί π.χ. να πάρω τηλέφωνο, είχα καιρό να μιλήσω με τον αδερφό μου να πάρω ένα τηλέφωνο, να κάνω δώρα στους δικούς μου ανθρώπους κ.λπ., έτσι ώστε να απαλύνω τον πόνο τους. Άρα, λοιπόν, όταν μιλάμε για ψυχοπαθολογία, όπως αντιλαμβάνεστε, δεν μιλάμε για μία συνειδητή απόφαση και απορώ πώς οι φιλόσοφοι προβληματιζόταν αν είναι ηθική ή όχι η απόφαση, όταν αυτή η απόφαση δεν είναι συνειδητή.

Το δεύτερο επίσης που θέλω να πω, είναι ότι ένας άνθρωπος... καταρχάς δεν συμφωνώ με την άποψη ότι στους πολέμους μειώνονται δραματικά οι αυτοκτονίες. Σκεφτείτε ότι σε όλες αυτές τις καταστάσεις υπάρχει μετατραυματικό στρες. Άνθρωποι οι οποίοι επιβίωσαν έχουν ένα μετατραυματικό στρες, το οποίο τους ακολουθεί σε όλη τους τη ζωή. Τι σημαίνει μετατραυματικό στρες; Ότι εγώ κάθε φορά που θυμάμαι αυτό το γεγονός είναι σα να το ζω με την ίδια ένταση. Ζώντας, λοιπόν, χρόνια μετά με την ίδια ένταση και ποτέ δεν μπορώ ν' απαλλαγώ απ' το δυσάρεστο πράγμα το οποίο βίωσα μέσα στο στρατόπεδο συγκέντρωσης, κάποια στιγμή όπως αντιλαμβάνεστε δεν αντέχω. Το να πέσει σε κατάθλιψη ένας άνθρωπος με μετατραυματικό στρες είναι πάρα πολύ λογικό. Από τη δική μου πλευρά δεν θεωρώ ότι όλα αυτά δεν είναι εξηγήσιμα και ότι θα πρέπει να δούμε τα πράγματα από την ηθική πλευρά. Είναι καθαρά θέματα ψυχοπαθολογίας.

Ευγενία Γεωργαντά, Ψυχοθεραπεύτρια:⁷ Έχω μία βασική ένσταση στο θέμα της ψυχοπαθολογίας, με την έννοια ότι "ένας άνθρωπος που έχει κατάθλιψη δεν έχει ευθύνη για τον εαυτό του και για τους γύρω του". Όπως και με έναν χρήστη, δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι άρρωστοι και δεν έχουν καμία ευθύνη για τη ζωή τους.

Β. Κούτρας: Όταν ένας άνθρωπος έχει ιδέες αυτοκαταστροφής, νομικά δεν έχει ευθύνη για τη ζωή του. Έχει;

Ε. Γεωργαντά: Επομένως θα πρέπει να απαντήσουμε στο Συνέδριο ότι δε μπορεί να έχει κανείς το δικαίωμα στην ευθανασία, αν θεωρεί ότι η ζωή του έχει γίνει φορτική και ανυπόφορη.

Β. Κούτρας: Μα και στην προκειμένη περίπτωση, πάντα μπαίνει θέμα. Έχεις έναν άνθρωπο για παράδειγμα, ο οποίος είναι φυλακισμένος και κάνει απεργία πείνας. Δεν υπάρχει η συγκεκριμένη χρονική στιγμή που αν αυτός πια δεν έχει συνείδηση του τι του συμβαίνει, πια χάνει τη δυνατότητα. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι οποιοσδήποτε άνθρωπος σε οποιαδήποτε φάση κάνει απεργία πείνας δεν αποφασίζει αυτός για τον εαυτό του. Τι εννοείτε;

Ε. Γεωργαντά: Δεν ξέρω πότε ακριβώς και ποιος θα αποφασίσει αν κάποιος έχει συνείδηση ή όχι...

Β. Κουλούρας, Καθηγητής Εντατικής Θεραπείας ΜΕΘ ΠΠΠΝ Ιωαννίνων:⁸ Νομίζω ότι είναι δύσκολο θέμα αυτό. Και οι δύο απόψεις έχουν σειρά επιχειρήματα. Σίγουρα οι καταθλιπτικοί αυτοκτονούν σε μεγάλο ποσοστό. Σίγουρα όμως υπάρχει και η ατομική ευθύνη σε κάθε άνθρωπο γι' αυτό το οποίο θα κάνει σε ένα ποσοστό. Να πάμε σε επόμενη ερώτηση.

Κώστας Ράντης, Επίκουρος Καθηγητής Ιστορίας της Φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων:⁹ Βρίσκω πολύ επικίνδυνο να πάρουμε όλες τις περιπτώσεις και να τις ανάγουμε στην ψυχοπαθολογία. Προφανώς στα στρατόπεδα συγκέντρωσης μπορεί να υπήρχαν μαζοχιστές, που τη βία που ασκούσαν οι σαδιστές να είχανε το σαδομαζοχισμό. Ο κ. Δρόσος πολύ σωστά είπε ότι εδώ είχαμε περιπτώσεις, να το δούμε λίγο Καντιανά, που υπήρχαν άνθρωποι που διαχώρισαν τις λεγόμενες υποθετικές προσταγές από τη λεγόμενη κατηγορική

⁷ Γεωργαντά Ε. «Παραφράζοντας τον Καζαντζάκη: Δεν ελπίζω τίποτα, δεν φοβάμαι τίποτα, είμαι έτοιμη να πεθάνω.»
Ομιλία: [YouTube=6hPi7-G9a_Y](https://www.youtube.com/watch?v=6hPi7-G9a_Y) 17:50. Άρθρο στα Πρακτικά: βλ. κορυφή πρώτης σελίδας: ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ7 Διαθήκες Ζωής > 3.

⁸ Κουλούρας Β. «Βαρέως πάσχων: αποφάσεις που αφορούν το τέλος της ζωής: Η ελληνική πραγματικότητα.»
Ομιλία: [YouTube=U5BIwkRy_g](https://www.youtube.com/watch?v=U5BIwkRy_g) 15:15. Άρθρο στα Πρακτικά: βλ. κορυφή πρώτης σελίδας: ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ3 Ο προγραμματισμένος θάνατος > 1.

⁹ Ράντης Κ. «Ορμή του θανάτου, έρωτας και θάνατος στην ύστερη θεωρία των ορμών του Freud και πρόσληψη τους στην Κριτική Θεωρία των Fromm και Marcuse.»
Ομιλία: [YouTube=7mn7L_WAdiY](https://www.youtube.com/watch?v=7mn7L_WAdiY) 23:01. Άρθρο στα Πρακτικά: βλ. κορυφή 1ης σελίδας: ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π2 Ψυχή και θάνατος > 2.

προσταγή. Και πήραν συνειδητά την απόφαση να πεθάνουν, διότι η ζωή τους δεν είχε καμία αξία. Αν πάμε και το ιατροκοιτησούμε το πρόβλημα και τους ανάγουμε όλους στην ψυχοπαθολογία, νομίζω αυτό... Το είπαμε και το πρωί εδώ, ο ίδιος ο Φρόνιτ που μελετά αυτή την τάση αυτοκαταστροφής, να την πούμε ορμή του θανάτου, όπως θέλετε να την πούμε, κλινικά δε μπορεί να την αποδείξει, ούτε κανείς σήμερα. Παραμένει πάντα ένα θεωρησιακό στοιχείο μέσα του.

Β. Κούτρας: Εγώ είπα ότι δε σημαίνει ότι όλες οι αυτοκτονίες είναι, αλλά ένα μεγάλο ποσοστό από αυτές. Ακόμη και πιθανά ένας άνθρωπος από αυτούς που αποφάσισε να αυτοκτονήσει... ξέρετε, η ψυχοπαθολογία δεν είναι κάτι το οποίο ενυπάρχει εσωτερικά. Ακόμα και σε καταστάσεις στις οποίες υπάρχουν γονιδιακοί παράγοντες, *κυρίως οι περιβαλλοντικοί παράγοντες είναι που οδηγούν στην ψυχοπαθολογία*. Άρα, λοιπόν, όταν εγώ για παράδειγμα, σκεφτείτε ότι ένας από τους λόγους για να κάνει κάποιος κατάθλιψη, αν εγώ είμαι σε ένα συνεχές στρες, κάποια στιγμή η πιθανότητα να κάνω κατάθλιψη είναι πάρα πολύ μεγάλη. Πόσο μάλλον όταν είμαι σε ένα ακραίο στρες. Θεωρώ, ότι πολλές φορές τα πράγματα... σημαίνει ότι όταν φτάνω να κάνω κάτι δεν είναι απλώς οπωσδήποτε μία απόφαση απόλυτα συνειδητή. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και αποφάσεις απόλυτα συνειδητές και ότι δεν υπάρχουν και άνθρωποι οι οποίοι αυτοκτονούν γιατί απόλυτα συνειδητά θέλουν ν' αποχωρήσουν από τη ζωή. Αυτό δε σημαίνει ότι δεν υπάρχει και το αντίθετο.

Ευάγγελος Πρωτοπαπαδάκης, *Επίκουρος Καθηγητής Εφαρμοσμένης Ηθικής και Διευθυντής Εργαστηρίου Εφαρμοσμένης Ηθικής Εθνικού & Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ), επικεφαλής τού Ελληνικού κλιμακίου της Έδρας Βιοηθικής της UNESCO (Haifa):*¹⁰ Διδάσκω Εφαρμοσμένη Ηθική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Δε θέλω να κάνω ερώτηση. Θέλω να πω ότι μάλλον ο Καντ πρέπει να συμφωνεί περισσότερο με τον κ. Κούτρα, για όποιον έχει αξία αυτό που υποστήριζε ο Καντ. Στον λόγο [στη λογική] η αυτοκτονία είναι πάντα δυσπρόσιτη, θα μπορούσε να πει κανείς, ή ακατανόητη. Συνεπώς μία καλή εξήγηση του γεγονότος ότι κάποιοι άνθρωποι αυτοκτονούν ή αιτούνται την ευθανασία είναι ότι άλλες παράμετροι έχουν παρεισφρήσει και όχι η λογική σε αποτίμηση της κατάστασής τους. Απλά αυτή την παρατήρηση.

Β. Κουλούρας: Για να κλείσουμε το θέμα. Σίγουρα δεν πρόκειται εμείς να βγάλουμε άκρη σε φιλοσοφικά ερωτήματα αιώνων ή χιλιάδων ετών. Έχουμε όμως ένα βήμα να το κουβεντιάσουμε για να ωριμάσει, για να ωριμάσει η κοινωνία μας, και **να βρούμε ένα δρόμο**. Ευχαριστούμε όλους.

Πήραν το λόγο (αλφαβητικά): Γεωργαντά Ε (3 φορές), Δρόσος Δ (3), Κουλούρας Β (2· Πρόεδρος της συνεδρίας), Κούτρας Β (4· Πρόεδρος της συνεδρίας), Μαγγίνη Γκ (2), Πρωτοπαπαδάκης Ε (1), Ράντης Κ (1), Στεφόπουλος Ι (1).

¹⁰ Πρωτοπαπαδάκης Ε. «Ευθανασία: Το δικαίωμα στην ζωή και το δικαίωμα στον θάνατο». Ομιλία: [YouTube=Ik2IkM1p1iU](https://www.youtube.com/watch?v=Ik2IkM1p1iU) 14:32. Άρθρο στα Πρακτικά: βλ. κορυφή 1ης σελίδας: ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ9 Ανυπόφερτη οδύνη > 3.